

Jeneverbes dreigt te verdwijnen

Door uitblijvende verjonging zou de jeneverbes binnenkort wel eens van het vaderlandse toneel kunnen verdwijnen. Alterra onderzocht wat er moet worden gedaan om de jeneverbes voor Nederland te behouden. Het beschermen van de populaties tegen vergrassing, brand en schaduw en het creëren van open ruimte is belangrijk. Maar het ontbreekt aan voldoende kennis van het verjongingsmechanisme.

De jeneverbes – icoon van heidevelden en stuifzanden – dreigt uit het Nederlandse landschap te verdwijnen. Als er niets verandert, stort de Nederlandse populatie jeneverbessen binnen twintig jaar in. Dat is de conclusie van Alterra-onderzoekers Wim Knol en Bianca Nijhof. Dat is spijtig voor natuurbeschermers en recreanten en kan bovendien als nederlaag voor het Nederlandse natuurbeleid worden beschouwd. De jeneverbes is in Nederland volgens de Flora- en faunawet immers een beschermde soort en staat daarom op de Rode Lijst. In Europees verband is de habitat van de jeneverbes van groot belang. Verscheidene plaatsen waar de struik in Nederland voor-

komt, zoals het Mantingerzand in Drenthe en Willinks Weust in Gelderland, maken deel uit van speciale beschermingszones, onderdeel van een Europees netwerk van natuurgebieden. Nederland is dus aan zichzelf en aan Europa verplicht de specifieke jeneverbeshabitat te beschermen.

Oude bessen

De jeneverbes vestigde zich in Nederland na de laatste ijstijd, 12.000 jaar geleden, onder barre klimatologische omstandigheden. Reconstructie van de archeologische verspreiding laat zien dat de toenmalige verspreiding globaal overeenkomt met de huidige. De jeneverbessen die we

nu in de natuurterreinen aantreffen, zijn 80 tot 120 jaar oud en stammen uit de periode van de grote heide-ontginningen en zandverstuivingen. Sindsdien is het aantal jeneverbesstruiken door ontginning, aanleg van bossen en heidebrand in Nederland sterk verminderd.

Wim Knol: 'Het huidige beheer is vooral gericht op bescherming van de volwassen exemplaren tegen brand, stormschade en overwoekering door bomen. Verjongen doen ze nauwelijks meer. Er is ook weinig bekend over beheer dat leidt tot voldoende spontane verjonging. Hierdoor komen er amper jeneverbesstruiken voor die jonger zijn dan zestig jaar. Als dat zo doorgaat, zal deze bijzondere struik – die gemiddeld niet ouder wordt dan 100 tot 120 jaar – binnen enkele decennia zijn verdwenen. Doordat de huidige populatie al zo oud is, lukt het met de voortplanting ook niet zo goed. De kwaliteit van het zaad verslechtert.' Volgens de onderzoekers verjongt de jeneverbes niet meer door een keten van factoren. De stuifzanddynamiek is verdwenen, de bodem is verzuurd, de fertiliteit van zaden neemt af en de kiemende zaden verdrogen vermoedelijk. Het microklimaat speelt ook een rol in de koude- en warmteperiode die zaden nodig hebben. Tel daar de vraat door muizen en konijnen bij en het is duidelijk dat de kans op de juiste tijd en de juiste plek wel erg klein is.

Oplossing niet gevonden

Maar hoe is de soort te verjongen? Knol: 'Onderzoek gaf tot nu toe geen antwoord op de vraag hoe kieming en vestiging kunnen worden gestimuleerd. Ecologen en beheerders houden er enthousiaste theo-

rieën op na, maar de oplossing is niet gevonden. Zo lijkt het ene onderzoek uit te wijzen dat de jeneverbes zich goed verjongt op kalkbodems, terwijl de uitkomst van een ander onderzoek is dat populaties het hier erg slecht doen. Ook de aanwezigheid van konijnen en grote grazers wordt verschillend beoordeeld. Grazers eten graag kiemplanten van de jeneverbes, maar omheinde plekken, waar konijnen en vee niet kunnen komen, groeien snel dicht met gras. Hierdoor raken de kiemplanten verstikt. Er zijn legio tegenstrijdigheden in onderzoek en praktijk te noemen. Ook is duidelijk dat het in alle handboeken aanbevolen historisch beheer met over- en onderbegrazing nergens aantoonbaar succes heeft gehad.' Uit het onderzoek blijkt eveneens dat de kiemings- en vestigingsecologie van plantensoorten een onderbelicht thema is. Geen ecologische voorspellingsmethode heeft de afname of hervestiging van de jeneverbes of andere soorten kunnen voorspellen. Monitoring en veldkennis blijven dus belangrijk.

Panda van Nederland

'Wat kunnen we dan doen om deze "panda onder de struiken en bomen van Nederland" te helpen?' vraagt Bianca Nijhof zich af. 'Wij doen verschillende aanbevelingen voor beheer, beleid en onderzoek. Het is belangrijk dat beleidsmakers, onderzoekers en beheerders de handen ineenslaan. Neem bijvoorbeeld de Boswet. Vanwege de herplantplicht die hierin is opgenomen, is het onmogelijk struwelen in bosrijke gebieden grootschalig met jeneverbes te beplanten. Het beleid zou regionale of nationale compensatie van de herplantplicht moeten toestaan. Hierdoor neemt het netto bosareaal in

Nederland niet af. Het beleid kan ook onderzoek in gang zetten dat de verjongingsproblematiek oplost. We moeten toe naar serieuze experimenten die passen in de praktijk van het terreinbeheer. Uitgangspunt is dat de jeneverbes zich spontaan kan vestigen en verspreiden en dat terreinbeheerders hiervoor de randvoorwaarden creëren. Dus geen aanplant van klonen, zoals dat met vrijwel alle andere struiken in Nederland massaal gebeurt. Beheerders kunnen in elk geval gunstige omstandigheden voor de jeneverbes creëren. Ze kunnen populaties tegen brand, schaduw en storm beschermen en voor voldoende open ruimte zorgen. Begrazing en plaggen van struwelen hebben nog geen positief effect, maar ze vertragen in ieder geval de successie naar bos en de vergrassing van terreinen.'

Knol en Nijhof benadrukken met hun onderzoek dat de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) niet voor elke soort goed nieuws is. 'We moeten ervoor oppassen dat de EHS niet verwordt tot een abstractie die alleen nog maar gaat over hectares, geld en aibare diersoorten. De plantenwereld is veel meer gebaat bij een gunstig vestigingsklimaat. De jeneverbes is daar een goed voorbeeld van.' ■

Meer informatie vindt u in Alterra-rapport 942 'Jeneverbes in de verdrukking', door W.C. Knol en B.S.J. Nijhof. Voor prijs en bestelwijze zie pagina 17 e.v.

Ook verkrijgbaar, zolang de voorraad strekt, de brochure 'Jeneverbes in de verdrukking: werk aan de winkel!' Deze is gratis verkrijgbaar bij het team Communicatie: info.alterra@wur.nl.

Kieming van de jeneverbes is moeilijk op een dichte graszode.

